

מי אנשם במות איתי

מושגי הגבורה משתנים בלי הרף. הם מתאימים את עצמם לצורכי כל תקופה. ברכוכבא, למשל. כל היישוב גדל על גבורתו. מעטים מול רבים. למתאבד ולא להיכנע. בימי המחתרת הלוחמת, שרנו על גבורתו.

היינו זקוקים למופת של גיבור. כל העולם בו אז ליהודי הפחדן, המשתמט מכל קרב. לפנינו עמדה מילחמה גדולה ואכזרית. הקנאים, מצדה, ברכוכבא, סיפקו לנו את החומר לשירינו, לחלומותינו.

עברו שנים. אנחנו נמצאים במאבק קשה על השלום. במדינה קמות תמות שונות של קנאים, העלולים להביא לחורבן המדינה. ברכוכבא הפך סמל לטירוף הזה. כמו הקנאים לפניו, הכריז מילחמה על רומא האדירה, חובקת-העולם. מילחמה מטורפת, חסרת-תחולת, חסרת-שחר. ברכוכבא הופך לאות-אזהרה: כשם שגרם לחורבן הקהילה היהודית בארץ והביא בכייה ל-80 דורות, כך יביאו אלה חורבן על מדינתנו. תוך 40 שנה התהפכה הקערה על פיה.

ומכאן לשואה. מייד עם היוודע הפרטים על אושוויץ וטרבלינקה, התמלא בלבושה עם שלם הלך. כצאן לטבח. פחדנים חסרי-כבוד. נל נהיה כמוהם. אנחנו נילחם על עצמאותנו, מול הצורך הבריטי. נעמוד על נפשנו מול הערבים. נהיה גיבורים.

ומכיוון שהיינו זקוקים לגיבורים, לקחנו את מרד גטו ורשה, פרשה אפופת-גבורה אך אולי, הוצאנו אותה מן ההקשר ההיסטורי וניפחנו אותה מעבר לכל פרופורציה. מרד של כמה מאות מול גורל של שישה מיליונים. שואה ומרד — כאילו היו תופעות שוות-מדרג.

נרמה לי שגישו זו הולכת ומשתנה. כפי שאמרה אחת המתווכחות בדיון על רומקובסקי: הגבורה האמיתית היתה של המיליונים, שניסו להישרד ברעב הנורא, האמהות שניסו להגן על ילדיהן, האנשים שגבורתם היתה גבורה של יום-יום, כפי שתואר בסרט, שראו את יקיריהם נצחיים ומתים מול עיניהם, שהמשיכו לחיות ככלי, ושגם בהולכם אל מותם ניסו עד כמה שיכלו לשמור על צלם-אנוש, בלי נשק, בלי תחלול, בלי סיכוי — הקרובים של כולנו, בני משפחותינו שנותרו מאחור ונעלמו.

להתכייש בהם? אנחנו? אנחנו שישכנו כאן בביטחה, שהיה בדינו נשק, שלא הפסקנו אף ליום אחד את חיינו הנורמליים? הרי זו חוצפה שאין גדולה ממנה, חוצפה תהומית: יש יותר מפן אחד לגבורה.

לקיים יחסים עם שפה

הלכתי לראות את הסרט ונרת-קריאה. אומרים שזה סרט ארוטי. סרט הגולש לפורנוגרפיה רכה. בוודאי יש בו סצנות ארוטיות מרגשות. מיארימיאו, נערת-הקריאה (צעירה שהחליטה לנצל את קולה הערב ובחריז במיקצוע של קריאה בקול רם של יצירות-ספרות באוזני מי שאינם יכולים לקרוא בעצמם), גולשת לכל מיני מצבים מרניים עם הלקוחות שלה. אך הארוטיקה האמיתית בסרט אינה בינה לבינו, בינה לבינם, אלא בינה לבין השפה, השירה, הספרות. הסרט הצרפתי הזה ספוג באהבה עמוקה לשפה הצרפתית, לספרות הצרפתית, לשירה הצרפתית. יש ביחס לשפה, למילים, להרזים, משי-רו ארוטי, כמעט מיני.

מיארימיאו

איני מתכוון לקריאת יצירות-ספרות תוך כדי מגע מיני (גם זה קורה בסרט). אני מתכוון ליהס ליצירות עצמן. כש

נערת-הקריאה קוראת סיפור של גי דה-מופסאן, או שיר של ז'ק פרוור — כל מילה אומרת הערצה ליופי היצירה, הערצה לצליל המילים, למירקם השפה. קינאתי. לא בגברים שזוכ בחסירה של הצעירה, אלא בעם האהוב והמעריץ את שפתו עד כדי כך. איפה הם, איפה אנחנו.

מכל היצירות שלנו בארץ הזאת כ-100 השנים האחרונות, החייאת השפה העברית היא היצירה הגדולה ביותר, היא הפלא האמיתי, החרדפמי, שאין לו אז רוע בתולדות העמים. והנה אנחנו מתייחסים אל שפתנו כאל סמרטוטריצה, משהו שאפשר להשתמש בו, לטנף אותו, לזרוק אותו לערימת האשפה.

מי שילך לראות את הסרט — ואני ממליץ על כך בכל לב — יחשובינא גם על זה.

מירפאות, מופעית-רכות, להקות מחול, וכמובן, פקידות ומיטרה. בעיקר מיטרה.

שיגעון-הגדלות שלו ידע גבול. הוא דאג לפאר את עצמו באלפי ציורים. הוא הנפיק שטרות-כסף. הוא ניסה להנפיק בולים של הגטו, ועליהם דיוקנו.

לרומקובסקי היתה תוכנית. לקנות חיים באמצעות עבודה. סחורה תמורת דם. הגטו הפך למפעל-ענק למען כלכלת-המילחמה הנאצית. למען מטרה זו, היו הגרמנים אמורים להשאיר את היהודים בחיים. כך אמר ההיגיון.

הימור כביר. רומקובסקי דבק בו עד הסוף. כאשר הגרמנים תבעו לספק להם את הוקנים להשמדה, רומקובסקי שיכנע את הגטו לספקם. כאשר הגרמנים רדשו את הילדים מתחת לגיל 10, רומקובסקי תבע מהאמהות: תנו את הילדים. צריכים להקריב את הגפיים כדי להציל את הגוף. להציל כמה שניתו

להציל. להרוויח זמן. באחד הימים המילחמה תיגמר. מי שיישרד עד אז, יישאר בחיים.

היו בגטו תנועות פוליטיות, תנועות-נוער, קומוניסטים, ציונים, בונדארים. הם שואו את רומקובסקי. אך לאיש מהם לא היתה דרך אחרת.

הדרך של רומקובסקי היתה הימור אדיר. יתכן שהיה מצליח, אלמלא עמד מולו כוח שהיה בלתי-ציונילי לחלוטין, מטורף עד הסוף: אדולף היטלר. המילחמה ביהודים היתה חסובה להיטלר מן המילחמה בכל אויביו. הוא היה מוכן להקריב את כלכלת-המילחמה כדי להשמיד את היהודים. הגטו חוסל ערב נפילת הנאצים. היה זה הגטו הראשון שקם, והוא נשאר אחרון.

הימור של רומקובסקי כמעט הצליח. הצבא הסובייטי עמד בשערי ורשה, מרחק של ארבע-חמש שעות-נסיעה של טנק. שם עצר, בגלל עניין פוליטי (הריב בין סטאלין והמחתרת הפולנית). אילו המשיכו הסובייטים, יתכן שהגטו היה נופל בידיהם כאשר רכבות יהודים עדיין חיים בו. יתכן שהגרמנים היו בורחים. יתכן גם שהגרמנים היו חסלים את השרירים לפני כן. אין לדעת.

רומקובסקי הפסיד. הוא עצמו נספה באושוויץ. אולי בידי הגרמנים. אולי בידי היהודים, שראו בו משתף-פעולה עם הנאצים. הסוף הוא חידה, כמו האישי כולו.

מה היה רומקובסקי? איש מוכה בשיגעון-גדלות, שהקריב את עמו על מיובח שאפתנותו המטורפת? אידיאליסט, שהיה מוכן להדיק אות-קין למיצונו כדי להציל את בני-עמו? אידיאליסט, שהיזדרר והפך לפושע, בתוקף הנסיבות? גיבור? נבל?

אין לדעת. כמו יז' קסטנר בכורפסט, שפעל בצורה אחרת ובנסיבות אחרות, הוא יישאר חידה לנצח. (בניגוד לרומקובסקי, קסטנר היה מוכר לי. גם הוא היה איש רגיל לכאורה, שהמצב החריג העלה אותו לפתע לגדולה — מהמר, שאפתן, אולי משוגע-גדלות, אידיאליסט, עז-נפש, שמסר את נפשו לאלוהים או מחר אותה לטשן, לרברי שופט קל-דעת.)

אחרי הקרנת הסרט בטלוויזיה, הופיעו על המירקע ארבעה שהיו בגטו ושהכירו את רומקובסקי. כמעט ואייאפשר להאמין שיצאו משם אנשים חיים, אנשים נורמליים, החיים בתוכנו ככל האדם — אשה נאה ומטופחת, גבר נמרץ, אשה מתלבטת, איש תוהה.

הם עברו את הווועות, הם שמעו את רומקובסקי נואם באסיפות הגטו — והם נחלקו ביניהם כשם שנחלקתי בתוכי פנימה. גיבור. נבל. קצת מזה וקצת מזה. לא זה ולא זה. נחרטו בזיכרוני דברי האשה: "יש ערך ששמו חיים ויש ערך ששמו כבוד. אני מעדיפה בין השניים את הערך ששמו חיים." ומכאן: רומקובסקי צדק.

כך או כך — רומקובסקי היה בלי ספק אחת הדמויות המרתקות ביותר של ההיסטוריה היהודית במאה ה-20. לטובה או לרעה. סיפור הראוי לוספר גדול, לבימאיקולנוע גדול. היכן הם?

אז מי הגיבורים?

ובשולי פרשת רומקובסקי:

מי אשם בטרגדיה של דני חמצני? קודם כל אשם מי ששם אותו במצב הזה. אשם מי שפיתה אותו, כמודעות צינעונית וברבריריה סטריאחורית, לבנות את ביתו ולחפש "איכות-חיים" בלב שטח כבוש, בלב אוכלוסיה מתקוממת, שאינה משלימה עם גורלה.

"יהודה ושומרון" הם איזור של התקוממות. למעשה קיימת שם מדינה פלסטינית. צה"ל שולט במקום שהוא נמצא בו — בראיוס של 100 מטרים מסביב לכל חייל. כשהחייל איננו, הכולל הממוגן של החיילים, ביום שייך הכביש רק בחלקו לרכב הממוגן של החיילים, שאצבעם על ההדק. גם הם נוסעים כשיירות. כלילה הוא שייך להתקוממות.

דני חמצני נקבש את שני פעוטי ונסע לכביש זה כלילה חשוך. לבדו. ברכב בלתי-ממוגן. מה חשב? מה רצה להוכיח? כשראה ניצנוץ בין העצים, לא נרח על נפשו. הוא עצר. הוא נסע אחורה. מדוע? אם

איתי

חשש מפני זריקת בקבוק-תבערה, מדוע חזר למקום? הוא חזר, עצר וירה לעבר הניצנוץ. מדוע? איך יכול היה להיות בטוח שחשור מוצק? איך יכול היה לדעת אם היו שם זורקי בקבוק-תבערה, או עווריהם של זורקי בקבוק-תבערה? איך יכול היה לדעת שלא היו שם פלסטינים רועיצ'אן, או מתנחלים, או חיילים?

והחיילים אשר ירו, שפצעו והרגו — איך ידעו שהם יורים בפלסטינים? איך יכלו לדעת שאינם יורים בחיילים אחרים, או במתנחלים?

זוהי טרגדיה נוראה. אך זוהי גם טרגדיה שיש לה מוסרי השכל. היא מוכיחה שהכל חיים שם בפאניקה מתמדת — חיילים ומתנחלים כאחד. שבאווירה כללית זו של תבהלה, פחד, קבאות עד הסוף, אידיאליזם שירד מן הפסים — כל אטון אפשרי.

מי אשם? בוודאי לא איתי הקטן, הקורבן החף מכל פשע. אלא הדמגוגים חסרי-המצפון ששלחו אותם לשם. הפוליטיקאים העיניים המפיקים מכך הון פוליטי. העיתונאים המדבכים על "יהודה ושומרון", כאילו היה שטח ישראלי, ולא איזור כבוש במצב של התקוממות מתמדת. מנסחיה-מודעות, שהבטיחו איכות-חיים וששלחו אורחים תמימים אל איכות-המוות.

להקריב את הגפיים

חי לו אדם קטן חיים נורמליים בחברה נורמלית. פקיד רואר, סוכניבטיחה, עסקני-צ'ק. בעל מיפעל קטן. מנהל בית יומים.

ותפאום זה קורה. אגרוף-ענק מנפץ את העולם המוכר ושובר אותו לרסיסים. שום דבר אינו עוד נורמלי. סדר-העולם מתהפכים. פלישה מוככב אחר. שואת-טבע המטביעה יבשת שלמה. מהחריב הרצחנות מיליונים.

במצב כזה, זה, המנהיגים הנורמליים נעלמים. אדם קטן אחר הופך למלך. מתגלים בו דברים שאיש לא חשב בהם קודם לכן: כושר-מנהיגות, כאריזמה, שיגעון-גדלות, תושיה, כוח, אידיאליזם, אכזריות. גדולה של מלאך. גדולה של שטן. ואולי תערובת של מלאך ושטן.

כזה היה מרדכי חיים רומקובסקי. יתכן שלא הייתי צופה כלל בתוכנית עליו, אלמלא סיפר לי יצחק ליבני לאי-אחת על האיש המרתק הזה. גם אני אינני להוט לראות עוד סרט על השואה. אבל זה לא היה עוד סרט, כשם שרומקובסקי לא היה עוד איש.

הסרט השודדי על רומקובסקי היה בריוק נכון: בלי שמץ של פאתוס, בלי קורטוב של התרגשות, יבש, ענייני, גם כשסיפר על דברים שקשה להאמין שקרו בעולם הזה, במאה הזאת, בימי חייהם של רבים המתהלכים כיום בארץ.

הסיפור, בקיצור (למי שלא צפה בתוכנית, מפני שלא רצה לראות עוד סרט על השואה): בפרוץ מילחמת-העולם השנייה היו רבע מיליון יהודים בעיר לודז', השנייה בגודלה בפולין, עיר של תעשיית-טקסטיל (על שמה נקרא אצלנו המיפעל לודז'ווי). עיר של יהודים פשוטים, מעשיים, אולי קצת גסים. עיר שופעת חיים, הומור (דו"גאן ושומאכר באו משם).

הנאצים הכניסו את היהודים לגטו צפון. הם כינסו את המנהיגים, והרגו את רובם. מבין הנותרים בחרו כאיש אחד, רומקובסקי, בעל מיפעל קטן לשעבר, מנהל בית-יתומים. איש בן 63, בלי השכלה, שלא בלט מעולם.

רומקובסקי לקח את הגטו בידי. הוא הפך למלך היהודים, לקיסר, לדיקטטור. ביד כבול אירגן עזרה הדדית, חלוקה צודקת של המזון הדל, בתיאבות לוקנים, בתיילדים, ו

לסיאון טוביאל, חיפה